

W. SOMOGYI JUDIT

Estei Hippolit püspöki hagyatéka Giuliano Caprili magyarországi leveleinek tükrében

I. Estei Hippolit (1479–1520)¹ közel harminchárom éven keresztül állt kapcsolatban a késő középkori Magyar Királysággal: 1487-től viselte az esztergomi érseki címet, majd 1497-től haláláig, azaz huszonhárom éven keresztül ült az egri püspök székében – időközben, 1493 szeptemberében bíborosi kinevezést is kapott VI. Sándor pápától (1492–1503). Édesanyja, Aragóniai Eleonóra ferrarai hercegnő (1450–1493) révén Mátyás király feleségének unokaöccse volt, így a már gyermekként betöltött magyarországi tisztségeit – ahogy nagyrészt a későbbieket is – elsősorban nagynénje, Aragóniai Beatrix (1457–1508) erőteljes támogatásának köszönhette. A gyermek Hippolit magyarországi jelenléte Beatrix királyné számára nemcsak a saját helyzetének megerősítéséhez és az aragóniai uralkodóház politikai céljainak megvalósításához kínált esélyt, hanem – gyermekvállalási sikertelenségei folytán – az anyai érzéseinek kiélésének lehetőségét is ígerte.² Egyházi szereplőként Hippolit három alkalommal járt a Magyar Királyság területén; utolsó itt tartózkodása 1517 ősztől 1520. február elejéig tartott. Hunyadi Mátyás (1443–1490) halála fordulóponthoz jelentett a püspök számára is: azok a magyar főurak és nemesek, akik korábban az esztergomi, később az egri püspökség által szervezett nagyszabású ünnepségeken, vadászatokon előszeretettel szórakoztak, ezt követően már egyre kevésbé leplezték, hogy csak az „idegent” látják benne, aki tisztségeinek köszönhetően hatalmas vagyont

¹ A püspök életéről és magyarországi működéséről szóló gazdag szakirodalomból lásd például Lucy BYATT (1993), Este, Ippolito d'. In *Dizionario Biografico degli Italiani*, 43, Istituto della Enciclopedia Italiana, Roma. 361–367; GEREVICH Tibor (1921), Ippolito d'Este, arcivescovo di Strigono, *Corvina*, 1. 48–52; ENRICA GUERRA (2012), I carteggi nella ricostruzione dell'infanzia di Ippolito I d'Este, *Schifanoia*, 40–41, 157–163; E. KOVÁCS Péter (1990), Egy középkori utazás emlékei. Estei Hippolit utolsó utazása Magyarországon, *Történelmi Szemle*, XXXII, 1–2. 101–127; KRISTÓF Ilona (2015), Egy nádorválasztás margójára. Estei Hippolit 1517–20 közötti politikai szereplésének kérdései, *Acta Acad. Agriensis, Sectio Historiae*, XLIII. 175–185; KRISTÓF Ilona (2018a), I rapporti tra Tamás Bakóc ed Ippolito D'Este (1496–1520), *Verbum: Analecta Neolatina* XIX, 1–2. 201–220; KUFFART Hajnalka (2014), Introduzione ai libri contabili di Ippolito I d'Este esaminati dal punto di vista ungherese, *Quaderni estensi*, VI.

<http://www.quaderniestensi.beniculturali.it> (2023. 10. 15).

² GUERRA 2012: 163.

orozott el tőlük.³ A személye ellen megmutatkozó ellenséges érzelmeket alighanem az a tény is fokozta, hogy – mivel az esztergomi püspökség átadásával megszabadult a Magyarországon való tartózkodás kötelezettségétől (az egri püspök számára ez nem volt előírás) – szívesebben időzött Itáliában vagy más nyugat-európai országban. Másképpen fogalmazva, miközben a tisztségeivel járó javadalmakból kinyerhető jövedelmek túlnyomó részét felhasználta, a püspökség ügyeit általában megbízottjai révén intézte. Egyháznagyként csak kismértékben vett részt a korabeli magyar közéletben, és belpolitikai szerepvállalásainak elsődleges célja a magyarországi ügyeinek előremozdítása volt, ahogyan ez a tapolcai Szent Péter bencés apátság (Borsod megye) 1518-ban történt visszaszerzésével kapcsolatban is megfigyelhető.⁴ Az apátságot 1513 augusztusában X. Leó pápa (1513–1521) adományozta Hippolitnak azzal, hogy a (háromszáz dukátra becsült) éves jövedelmével mérsékelje a bíborosi méltóság viselésével járó elengedhetetlen költségeket, a magyar főurak kérésére azonban a király 1514 októberében elvette a javadalmat Hippolittól.⁵

Hippolit magyarországi ügyvivői között bukkant fel Giuliano Caprili is, aki – a ránk maradt források szerint – 1508-ban a ferrarai hercegi ház budai képviselője volt, majd Hippolit titkára lett. A püspök halála után I. Estei Alfonz (1476–1534) ferrarai herceg (1505–1534) megbízottjaként a püspök gazdasági hagyatékát érintő ügyekben kellett eljárnia: küldetése 1520. november 18-tól 1521. szeptember 5-ig, azaz mintegy tíz hónapig tartott. Működése tulajdonképpen kevés sikerrel járt, ugyanis a ferrarai herceg a néhai püspök kintlévőségeinek csupán elenyésző részéhez jutott hozzá.

Capriliról igen kevés életrajzi adat maradt ránk; születési idejét sem ismerjük. Az első itteni megbízatásának kezdetét figyelembe véve vélhetően az 1480-as évek második felében látta meg a napvilágot. Hippolit titkáraként 1515 előtt egri kanonoki stallumot kaphatott – ezt látszik igazolni egy Rómában, aláírás és címzés nélküli, de gyaníthatóan a püspök által írt, 1515. május 30-i keltezésű levéltervezet, amely Caprilit ebben a formában említi: „Juliano Caprili titkárunk, egri kanonok”.⁶ Feltehető, hogy Caprili kapcsó-

³ GEREVICH 1921: 51.

⁴ KRISTÓF 2015: 181.

⁵ GYULAI Éva (2022), II. Ulászló Estei Hippolit egri püspökhöz, korábbi tapolcai apáthoz írt levele a tapolcai apátság eladományozásáról, 1515, *Történelem és Muzeológia – Internetes folyóirat Miskolcon* 7, 1–2. 157–170 (159–161).

⁶ „Juliano Caprili cancellario nostro et canonico agriensi”. Archivio di Stato di Modena, Cancelleria, Carteggi e documenti di particolari, busta 292, Lettere ed istruzioni dirette a Giuliano Caprili 1515–1520.

A következőkben részletesebben tárgyalásra kerülő dokumentum őrzési helyének levéltári jelzete: Archivio di Stato di Modena (ASMo) Archivio Segreto Estense (ASE), Carteggio Ambasciatori-Ungheria, busta 4 (Amb., b.4). A továbbiakban ezt a levéltári jelzetet rövidített és

lata Magyarországgal a püspöki hagyatékkal összefüggő tevékenységeinek lezárását követően, azaz 1521 szeptembere után sem szakadt meg; a neve és egy rövid, tanúként tett nyilatkozata olvasható egy 1525. március 6-án Egerben keltezett és az ung megyei dézsmák bérbeadási szerződését tartalmazó irat végén is,⁷ amelyet egyébként ungi főesperesként írt alá, valamint ezzel a titulussal szerepel az egri káptalan tisztségviselői között is (1525-ben).⁸

Az ügynök magyarországi működésével összefüggő iratanyagot (néhány kivételtől eltekintve) a Modenai Állami Levéltár őrzi. Az eddig feltárt iratok száma negyvenhárom,⁹ amelyek nagyobb hányada a Hippolit halálát követő időszakban jött létre. A szorosabban a gazdasági hagyatékhoz köthető dokumentumok száma huszonnégy, amelyek közül hat írás Caprilinek szóló utasítás Alfonz hercegtől. A többi levél címzettje maga a herceg: tizennégy levél küldője Caprili, négy levélben Capriliról csak említés történik. Az előbbieket közül négy missziliről a 20. század elején kéziratos másolat is készült, amelyeket az MTA Kézirattára őriz.¹⁰ Az olasz nyelven írt levelek némelyikében előfordulnak latinul vagy rejtjeles formában közölt szövegrészek is.

Habár a modenai levéltár magyar vonatkozású dokumentumai között más levelekben is felbukkannak az estei örökséggel összefüggő információk, a kérdést illetően a legtöbb adatot a Capriléhez köthető iratanyag tartalmazza. Az ügynök ugyanis szinte minden lépéséről hűen tájékoztatta

egyszerűsített formában jelölöm (ASMo, ASE, Amb., b.4); az ettől eltérő fondokra utaló jelzeteiket teljes formájukban adom meg. – Az idézett modenai levéltári dokumentumok szinte mindegyike megtalálható a Vestigia kutatócsoport által létrehozott (és a Magyar Nemzeti Levéltár Középkori gyűjtemény külső forrásai között is szereplő) online adatbázisban (www.vestigia.hu), amelyben az iratok összegyűjtött adatai és a dokumentumokról készült digitális felvételek szabadon hozzáférhetők. Az adatbázis dokumentumaira a továbbiakban a „Vest.” rövidítéssel és a rekordazonosítóval (sorszám) utalok. A dokumentumokból idézett részek magyar változata minden esetben a saját fordításom; az eredeti szövegrészleteket lábjegyzetben közlöm.

⁷ Az irat Giovanni Battista Bonzagni vikárius bérbeadási szerződését tartalmazza. Magyar Nemzeti Levéltár, DL 32123; Óvári regeszták 30. kötet, 144.

⁸ C. TÓTH Norbert (2015), Az egri káptalan archontológiája 1387–1526, *Turul*, 2015/2. 48–71 (61).

⁹ A tanulmány elkészítéséhez számadáskönyveket nem vettem figyelembe.

¹⁰ A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának Oklevélmásolatai az alábbi iratokról: Caprilinek 1521. január 16-án kelt, Bakócnál tett esztergomi látogatásáról szóló beszámolója (ASMo, ASE, Amb., b.4/28,4; Vest. 1913; Vest. 40 = MTA, Ms 4999/2,21); 1521. január 18-án kelt, az első királyi meghallgatásról szóló tudósítás (ASMo, ASE, Amb., b.4/28,6; Vest. 1915; Vest. 41 = MTA, Ms 4999/2,22); 1521. február 16-i, a második királyi meghallgatásról szóló beszámoló (ASMo, ASE, Amb., b.4/28,10 és 11; Vest. 1919, 1920; Vest. 42 = MTA, Ms 4999/2,23); 1521. február 25-én kelt levél (ASMo, ASE, Amb., b.4/28,12; Vest. 1921; Vest. 43 = MTA, Ms 4999/2,24).

megbízóját, alapos és részletes beszámolókat küldött a tevékenységéről, a megbízatásához kötődő megbeszélésekről, meghallgatásokról, de megemlítette azt is, amit a helyi szóbeszédben hallott. Jóllehet a fennmaradt Caprili-dokumentumok fizikai állapota és időbeni megoszlása nem egyenletes, a feldolgozható szövegek tanulmányozása révén viszonylag pontosan megrajzolható Estei Hippolit egri püspök gazdasági örökségének mértéke és sorsa.

Az írásokat, amelyek szükségszerűen a ferrarai udvar szemszögéből és érdekei mentén láttatják az eseményeket, tartalmi és kronológiai jellemzőik alapján három csoportba rendezve tekintem át. Az első időszak vezérfonalát a hagyaték feltérképezése viszi előre; a következő csoport írásai a ferrarai igények benyújtását dokumentálják; a fennmaradó dokumentumok közös tartalmi elemét – a király elutasító válaszát követően – a kintlévőségek közvetlen behajtására irányuló törekvések adják meg.

A hagyaték feltérképezése

1520. szeptember 3-án Estei Hippolit 41 éves korában váratlanul meghalt Ferrarában. Végrendeletében általános örökösének testvérét, I. Alfonz ferrarai herceget jelölte meg; a hivatalos iratot X. Leó pápa is elismerte, és erről brevét is kiadott.

Alfonznak feltehetően nem állt szándékában a hagyatékhoz kapcsolódó ügyek közvetlen intézése, de erre nem is tudott volna személyesen vállalkozni: a kérdéses időszak itáliai kül- és belpolitikai eseményei miatt a hercegséget szinte folyamatosan külső támadások fenyegették, de családi és egészségügyi problémái is akadályozták abban, hogy akár csak egy rövidebb utazást vállaljon.¹¹

A feladat elvégzésére Hippolit magyarországi emberei közül többen is szóba jöhettek volna, akik hosszabb ittlétük folytán ismerhették a helyi viszonyokat. 1512 óta szolgálta például Hippolitot Egerben Giovanni Battista Bonzagni¹² püspöki kormányzó, aki 1521. július 30. és 1525. március 6. között az egri *custos* és a *generalis vicarius* tisztséget is betöltötte.¹³ A püspök környezetében gazdasági ügyekkel foglalkozott Alfonso Cistarelli, akit

¹¹ Romolo QUAZZA (1960), Alfonso I. d'Este duca di Ferrara. In *Dizionario Biografico degli Italiani Treccani*, vol. 2. [https://www.treccani.it/enciclopedia/alfonso-i-d-este-duca-di-ferrara_\(Dizionario-Biografico\)/?search=ALFONSO%20I%20d%27Este%2C%20duca%20di%20Ferrara](https://www.treccani.it/enciclopedia/alfonso-i-d-este-duca-di-ferrara_(Dizionario-Biografico)/?search=ALFONSO%20I%20d%27Este%2C%20duca%20di%20Ferrara) (2023. 10. 15.).

¹² Magyarországi működéséről részletesebben lásd KRISTÓF Ilona (2018b), Giovanni Battista Bonzagno pályája, *ACTA Universitatis, Sectio Historiae*, Tom. XLV. 155–163.

¹³ C. TÓTH 2015: 53, 63.

egy 1516-ra datált levél piszkozati példányában¹⁴ a levél küldője Szapolyai János erdélyi vajdának ajánlott mint kamarást és megbízottat, ugyanakkor Cistarelli feltehetően már az ezt megelőző években is kapcsolatba került a Magyar Királysággal, miután a fennmaradt legkorábbi ferrarai számadáskönyvei magyar vonatkozású tételeket is tartalmaztak.¹⁵ Említhető még a szintén Hippolit ügyvivői közé tartozó Giacomo Bottesi is, aki később feltehetően az esztergomi püspök szolgálatába szerződött. A püspök halála után mindhárman Magyarországon voltak, ennél fogva a hagyatéki ügy alakulásában nekik is szerep jutott (noha nem azonos mértékben). Alfonz herceg azonban a Ferrarában tartózkodó Giuliano Caprilit jelölte ki az ügyek intézésére:¹⁶ az ügynök a hercegi ház és Hippolit tekintetében többször bizonyította hűségét, és vele személyesen is közölte a megbízás részleteit. Bonzagni működésével kapcsolatban ugyanis korábban is felmerültek már sikkasztási ügyek a ferrarai udvarban,¹⁷ Cistarelli pedig előzetesen több alkalommal említette feljebbvalójának, hogy szívesebben végezné szolgálatát más országban.¹⁸ A megbízásra jóval a püspök halála után került sor – a késedelmes intézkedés indokai között gyaníthatóan szerepelt az is, hogy meg kellett várni a végrendelet pápai jóváhagyását. Egy későbbi beszámolójában¹⁹ maga Caprili említi, hogy csak november 20-án indult útnak Ferrarából.

Alfonz a november 18-án kiadott utasításában több feladatot jelölt ki Caprili számára. Első lépésként az adósok és a tartozások listáját kellett összeállítania a meglévő iratok alapján, ezután számba kellett vennie az ingatlanokat és a még fellelhető ingóságokat. Alfonz szerint az ügyek alakulása és kimenetele Bakóc Tamás (1442–1521) bíboros, esztergomi érsek támogatásával a hercegnek kedvező irányba fordulhatott, s ennek megszerzése érdekében, az utasítás szerint, Caprilinek a bíboroshoz kellett folyamodnia. Az említettekkel felszerelve kellett végül Budára, a királyhoz mennie és előadni neki az Alfonz hagyatékára vonatkozó kérését, mindenkor a herceg érdekeit képviselve.

Az adósok és az adósságok listájának összeállítása már az első pillanattól kezdve nehézségekbe ütközött, hiszen bizonyos iratokat Ferrarában, másokat Egerben őriztek. Alfonz iránymutatása szerint az ügynöknek első lépés-

¹⁴ ASMo, Carteggio Principi Esteri, Minute, b.1644/1,8,1; Vest. 2613. Az 1516-os dátum levéltárosi bejegyzésként szerepel az iratban.

¹⁵ Lásd például az 1507-es évre datált számadáskönyv magyar vonatkozású számláit (ASMo, Amministrazione dei Principi n. 769; Vest. 810); KUFFART 2014.

¹⁶ 1520. 11. 18-i utasítást (ASMo, ASE, Amb., b.4/27,1; Vest. 1909).

¹⁷ KRISTÓF 2018b: 158.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Caprili beszámolója Alfonz herceg számára, Buda, 1521. 01. 6. (ASMo, ASE, Amb., b.4/28,4; Vest. 1913).

ként Krakkóban át kellett vennie az éppen a városban tartózkodó Alfonso Cistarellitől az adósok és adósságok listáját, az egyéb szükséges iratokat, valamint a herceg tiszteletét kellett tolmácsolnia Bona Sforza (1494–1557) lengyel királyné számára. Caprili 1520. december 15-én érkezett Krakkóba, ahol – az erről szóló jelentése²⁰ szerint – még aznap este hosszasan beszélt Cistarellivel,²¹ ugyanakkor azt nem részletezi, miről tárgyaltak, hogy például szóba kerültek-e a hagyatékkal kapcsolatos kérdések, vagy Cistarelli átadott-e neki bármilyen listát vagy iratot. A tudósítás nagyobb részében az ügynök azt ecseteli, hogyan fogadta őt a királyné Alfonz követeként. Caprili 1521. január 2-án érkezett Egerbe; a városban azzal szembesült, hogy néhai gazdját szinte teljes mértékben kifosztották. A felmérés során szerzett tapasztalatait a január 7-én küldött beszámolójában²² összegzi a herceg számára: a leltárakat meghamisították; a püspöki palotában a ruhatári termeket feltörték; az értékes darabokat széthordták; még az itt szolgáló olaszok is nehezítik a munkáját, mivel a palota átadása során nem ügyeltek az iratokra. A megboldogult püspök egyik embere, Lattanzio Goro például megtalálta a királynak a püspök felé szóló, nyolcezer dukát tartozásról szóló kötelezvényét, de azt nem tartotta vissza, hanem átadta II. Lajos embereinek. A levél Hippolit adósaik közül többet is megemlít: az elhunyt Perényi Imre nádor (1504–1519) kétezer dukáttal, Hadrianus volt kincstárnok megközelítően ezer dukáttal adós; Drágfi János adóssága ötven dukát. Caprili a levélben arra is kitér, hogy Cistarelli átadott még neki egy nyolcvan dukát tartozásról szóló írást, amelyben nem szerepelt az adós neve, valamint hogy közölte vele, a többi adós listája is megvan, de az Gorónál van (aki azonban ezt nem ismeri el). A levél két utóiratot tartalmaz: az első végén az olvasható (az összeg említése nélkül), hogy Hippolitnak Giovanni Battista Bonzagni gubernátor is adósa volt.

Alfonz herceg mások révén is kapott információkat. Mivel Caprili Egerbe érkezése pontot tett a hagyatéki ügyek intézésével összefüggő személyi kérdésekre, Hippolit korábban említett emberei közül ketten szinte azonnal reagáltak a változásra, és levélben tájékoztatták a ferrarai herceget az egri helyzetről. Giacomo Bottesi a január 6-án kelt írásában²³ egy korábbi, a velencei követ útján küldött levelét említi, amelyben értesítette Alfonz herceget az egri állapotokról, valamint arról, hogy a püspöki palotát kifosztották. Közli továbbá, hogy Caprili 2-án megérkezett Egerbe Krakkóból, ahol Cistarellivel találkozott, és hogy sajnálja, hogy az ügynök ilyen későn jött,

²⁰ 1520. december 23-án kelt levél, ASMo, ASE, Amb., b.4/28,1; Vest. 1910.

²¹ „La sera parlassimo assai messer Alphonso e io”.

²² ASMo, ASE, Amb., b.4/28,2; Vest. 1911.

²³ ASMo, ASE, Amb., b.4/31,1; Vest. 1934.

mert az adósok már tárgyaltak a királlyal, holott korábban még be lehetett volna hajtani tőlük néhány ezer dukátot. Bottesi meglátása szerint Caprilinek nehéz dolga lesz az adósságok visszaszerzésével, de ígéri, hogy segíteni fogja őt.

Január 7-én Giovanni Battista Bonzagni hasonló tartalmú, de a korábbi események tekintetében lényegesen több információt tartalmazó levelet küldött Alfonznak.²⁴ Ebben a püspöki kormányzó többek között megemlíti, hogy Cistarelli pénzt és írásokat vitt magával, amikor sietve utazott Egerből Krakkóba, és hogy a papírok egy része a püspöki kintlévőségekről szóló írás volt. Közli továbbá, hogy a király még szeptember 29-én le akarta foglaltatni a püspökség vagyonát, de végül ő elérte a Pozsonyban tartózkodó II. Lajosnál, hogy erre ne kerüljön sor addig, amíg meg nem érkezett a hivatalos értesítés Hippolit elhunytáról. Miután azonban a hír néhány nappal később megerősítést nyert,²⁵ a palotát (és a vagyont) október 26-án a király emberei lefoglalták. Ő egyébként október 22-én ért vissza Pozsonyból Egerbe, és addigra állítólag már többször betörték a ruhatári szobákba, ahonnan értékes tárgyakat vittek el. Úgy tudja, hogy Egerben nem található leltár vagy könyv – esetleg messer Juliano (vagyis Caprili) vette azokat magához. Végül (kevésbé tisztelettudóan) megjegyzi, hogy „ha Nagyméltóságod időben értesített volna, meg lehetett volna menteni mindent és üresen átadni a szobákat, mert szeptember 2-ától [sic!] október 26-ig 54 nap telt el, ennél fogva Nagyméltóságod is hibás egy kissé”.²⁶

Ugyanezen a napon Bonzagni egy másik levelet is küldött a hercegnek címezve.²⁷ Ebben négy pontba szedve sorolja, hogy meglátása szerint miért lesz nehéz Caprilinek sikert elérnie: (először) ebben az országban legátumot szokás hagyni a végrendeletben a király számára, de Bonzagni tudomása szerint Hippolit ezt nem tette meg; (másodszor) Caprili túl későn érkezett, és addigra szinte már minden értéket széthordtak; (harmadszor) az adósok egyezsége jutottak a király embereivel; (negyedszer) a legbefolyásosabb és leggazdagabb ember, a pécsi püspök, Szatmári György (1457–

²⁴ ASMo, ASE, Amb., b.4/25,8; Vest. 1891.

²⁵ Bonzagni a levélben azt is említi, hogy miután Pozsonyból visszaindult Egerbe, egy bizonyos Petro levelet hozott a győri püspöknek Ferrarából, amelyek megerősítették Hippolit halálhírét, és a győri püspök értesítette a királyt is erről, és így az elért haladék visszavonásra kerül. „[...] giunse uno certo Petro [...] et portò lettere da Ferrara al Reverendo episcopo de Jaurino che li certificavano la morte et dicto episcopo ni dati avviso al Re et cusi il nostro spatio fu revocato” (1v-2r). A visszaindulás idejét Bonzagni nem jelöli meg, csak azt közli, hogy október 22-én már ismét Egerben volt. A győri püspök értesítése alkalmasint október 15. és 20. között juthatott el a királyhoz.

²⁶ „Io voglio pur ancho dir questo che se Vostra Excellentissima advisava in tempora ogni cosa si potea salvare et lasciarli le camere spazate et pur per che da li dui de settembre fino a li ventisei de ottobre li son 54 giorni siché anchora V. E. Signoria ne ha uno pocco de culpa” (2r).

²⁷ ASMo, ASE, Amb., b.4/25,9; Vest. 1892.

1524) akarja megszerezni az egi püspökséget. Bonzagni ezért azt javasolja, hogy az ügy eredményessége érdekében Alfonz tegyen lépéseket a szent-
 atya közbenjárásáért is. Felhívja a herceg figyelmét arra is, hogy nem szá-
 míthat gyors válaszra a királytól, mert szintén „helyi szokás, hogy sokáig
 húzzák az ügyek intézését”.²⁸

Érdeemes még megjegyezni, hogy Bonzagni egy későbbi, Esztergomból
 február 6-án Alfonznak címzett levelének utóirata hasonlóképpen figyelem-
 re méltó adatokat tartalmaz az egi püspök elhalálózásával kapcsolatos tu-
 dósítást illetően. A ferrarai herceg ugyanis még szeptember első felében,
 Hippolit halála után néhány nappal, 6-án vagy 11-én²⁹ levélben tájékoztatta
 II. Lajost és az esztergomi püspököt az esemény bekövetkeztéről, az esetről
 azonban a Magyar Királyságban sokáig csak szóbeszéd járta, mivel a hírt
 tartalmazó levelek öt hónapon át nem jutottak el a címzettekhez. Levele
 utóiratában Bonzagni azt is közli a herceggel, hogy a nevezett levelek egy
 nappal korábban érkeztek meg a velencei követtől.³⁰

Caprili Egerből – a hercegi utasításnak megfelelően – Esztergomba ment,
 hogy Bakóc Tamással beszéljen. Január 9-én ért a városba, de csak másnap
 jutott a bíboros elé; a megbeszélésről szóló beszámolóját a január 16-án kelt
 levele³¹ tartalmazza. A bíboros azzal fogadta az ügynököt, hogy későn érke-
 zett, a szomorú hírnek korábban kellett volna érkeznie, és a követelések
 nem ismerhetők el, mivel a vagyon szeptember 3-a és október 26-a között
 nem került átadásra, és Caprili is csak november 20-án jött el Ferrarából, és
 az eltelt idő alatt megváltozott a helyzet, ezen kívül a király emberei tíz nap
 alatt elvittek mindent, amit tudtak.³² Bakóc megnézte a végrendeletet és a
 pápai brévét; ismét megjegyezte, hogy Hippolit haláláról azonnal értesíteni
 kellett volna II. Lajost, majd levelet írt Szalkai László (1475–1526) váci
 püspöknek, akitől támogatást kért Caprili számára, hogy az mielőbb bemu-
 tathassa a királynak a pápai brévét, és azt is megígérte, hogy az emberei
 elkísérik majd Budára. Caprili megemlítette a bíborosnak, hogy szükség
 esetén a király előtt szóba fogja hozni, hogy a Királyság is tartozott Hippo-
 litnak 40 ezer dukáttal. Az összeget Beatrix királyné örökségként hagyta

²⁸ „questo è il consueto di questa natione sempre mandare la cosa in longo” (1v).

²⁹ A levél keletkezésének napját megjelölő kételemű római szám első jegye ázásfolt miatt
 sajnos nem olvasható – ez lehet V vagy X is.

³⁰ „Heri sera lo oratore venetiano mandò alcuna lettera de V. Excellentia una directiva alla
 Maestà regia l'altra al Reverendissimo cardinale et la data era de [.I] de septembris et sun state
 cinque mesi in viaggio [...] in la quale V. Signoria advisava la morte del dicto mio patrono et
 Signore” (1v). ASMo, ASE, Amb., b.4/25,10; Vest. 1893.

³¹ ASMo, ASE, Amb., b.4/28,4; Vest. 1913; Vest. 40 = MTA Ms 4999/2,21.

³² „in vero no se li può rispondere perché da 3 settembre sino a 26 ottobre si tenne il Castello,
 et io mi parti da Ferrara a 20 de novembre nel qual tempo si seria fatto un mundo novo, et quelli
 regij in diece giorni fecero quel puotero in tirare a se” (1r).

unokaöccsére, aki azonban az ország iránti szeretete miatt soha nem igényelte az összeget.³³ A levél végén Caprili már azt írja a hercegnek, hogy január 15-én megérkezett Budára, és 16-án beszélt a váci püspökkel, aki megígérte, hogy másnap a király elé juttatja. Időközben információkhoz jutott Hippolit lovainak és egyéb állatainak sorsáról, amelyek nagy részét eladták vagy ellopták. Mindezekről egy 17-én kelt újabb levélben³⁴ számolt be, amelyben azt is megemlíti, hogy egyre világosabban látja a helyzetet: a herceg mindenben kárt szenvedett;³⁵ az itteni ruhatár teremt is feltörték és az értékeket ellopták.

A ferrarai igények benyújtása

Bakóc Tamás bíboros közbenjárására és Bornemissza János pozsonyi főispán, budai várnagy segítségével Caprili január 17-én jutott a király elé, és a meghallgatásról másnap küldött részletes beszámolót³⁶ Alfonznak. Az ügynök a meghallgatáson azzal kezdte a beszédét, hogy Hippolit a végrendeletében a fivérét nevezte meg örökösének, és ezt a szentatya brévéje is megerősítette. Ezt követően előadta Alfonz kéréseit, amelyek közül néhány kisebb jelentőséggel bírt (Hippolit embereire vonatkozott), és csak egy volt releváns a hagyaték tekintetében. Ez utóbbi lényege, hogy – mivel a néhány püspök sok adósságot hagyott maga után – a király adjon írást, amely feljogosítja a prokurátorokat a követelések behajtására a Magyar Királyságban. A beszéd végén átadta II. Lajosnak a pápai brévét és Alfonz levelét. A jelenlévők közül Bornemissza János tolmácsolta az uralkodó válaszát: a király meg fogja vizsgálni a papírokat és a kérésekre választ fog adni.³⁷ Caprili a tudósítás végén megemlíti, hogy Cistarellinél van egy kötelezvény a győri püspök 16 dukát adósságáról, amelyet majd eljuttat neki. Reméli, hogy megkapja a királyi leiratot, amelynek birtokában azonnal nekifog az adósok megszorogatásának.³⁸

Miközben a hivatalos iratra várt, figyelt a szóbeszédre, az informálisan megszerezhető hírekre, és mindenről tájékoztatta Alfonzot. A január 31-én

³³ „Et li raccordarò abbisognando che il Signore mio era creditore de questo regno de 40 mila ducati ex ereditate regine Beatricij e che mai ne adimandò cosa veruna per lamor portava a questo regno [...]” (1v).

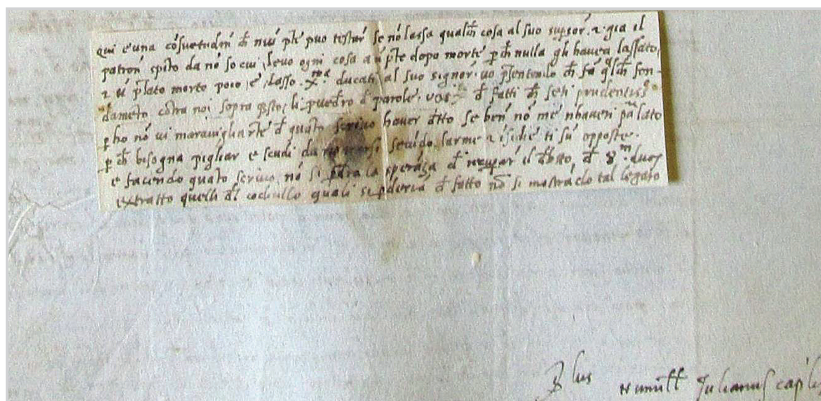
³⁴ 1521. 01. 17.; Vest.1914.

³⁵ „Ho incominciato qui a Buda ad intendere de bello ogni cosa a danno de Vostra Eccellenzia” (r).

³⁶ ASMo, ASE, Amb., b.4/28,6; Vest. 1915; Vest. 41 = MTA, Ms 4999/2,22.

³⁷ „Maestas S. literas videbit et postea super ijs que petistis vobis relationem dabit” (2r).

³⁸ „Sio obtengho da la Maestà regia quanto le ho chiesto subito cominzarò a stringere li debitori” (2r).

1. kép. Giuliano Caprili 1521. 02. 02-án Alfonz herceg számára írt levelének verzójára ragasztott *post scriptum* (ASMo, ASE, Amb., b.4/28, 8; Vest. 1916).

A lap jobb alsó sarkában Caprili aláírása látható.

kelt levelében³⁹ egyebek mellett megírta, hogy az adósságuk vagy egyéb okok miatt ellenérdekelt személyek – első helyen Szatmári György pécsi püspök, aki magának akarta megszerezni az egri püspökséget, vagy például Szalkai László váci püspök, Giovanni Battista Bonzagni adósok – különböző mesterkedésekkel és időhúzással próbálják akadályozni, hogy a hagyatéki ügy Ferrarának kedvező fordulatot vegyen. Két nappal később arról tudósította a herceget, hogy Bornemissza János egyik emberétől azt hallotta: úgy hírlík, hogy „minden a királyra és utódjaira száll, hacsak a bíboros nem hagyott valamennyi [összeget] a királyi fenségre”.⁴⁰ Ugyanennek a beszámolóban a verzójára (feltehetően egy későbbi levéltári iratrendezés során) egy rövid, nyolc soros írást tartalmazó papírcsíkot ragasztottak (1. kép), amelyben Caprili hasonló dolgokat említ: „Itteni szokás, hogy egy pap végrendelete csak akkor léphet érvénybe, ha hagyott valamit a feljebbvalójára is, és egy általam ismeretlen, elhunyt uraság mindenétől megfosztott egy papot annak halála után, mert az nem emlékezett meg róla végrendeletében. Egy nemrég elhunyt prelátus tízezer dukátot hagyott a felettesére. Azért mondom ezeket, mert ez a kérdés Nagyméltóságod ügyében is felmerülhet, de igyekszem szóban elejét venni. Nagyméltóságodról tudni való, hogy igen körültekintő, de amíg a végére nem jutok, ne csodálkozzon, amikor majd arról olvas, hogy miket mondtam, [...] és ha úgy járunk el, ahogy írom, nem vész el a remény, hogy visszaszerezük a nyolcezer dukát tarto-

³⁹ ASMo, ASE, Amb., b.4/28,7; Vest. 1917.

⁴⁰ „ogni cosa sera del re e successori se 'l cardinale non ha lassato alla Maestà regia qualche [somma]”. 1521. 02. 02-án kelt levél, ASMo, ASE, Amb., b.4/28, 8; Vest. 1916.

zást, levonva belőle az összeget, amelyet a *codicillus* tartalmaz, mert elvész az egész, ha nem mutatjuk be ezt a kiegészítést.”⁴¹

A szöveg alighanem egy korábbi levél részlete, amelyet a tartalma miatt csatoltak a szóban forgó dokumentumhoz, ugyanakkor arra enged következtetni, hogy az ügynök előzőleg már tájékoztatta a herceget a (korábban már Bonzagni által is említett) szokásról. A végrendeleti kiegészítés (*codicillus*) felbukkan a levél egy másik részletében is, amelyben Caprili a király egyik titkárával – a váci püspök utasítása nyomán – létrejött találkozájáról számol be. A titkár különböző adatokat kért a herceg igényével kapcsolatban: kik az adósok, mennyi a tartozásuk, van-e a hercegnek követelése a királlyal szemben, van-e írás az adósságokról, és mennyi az ingóságban bekövetkezett kár. Caprili közölte, hogy nem tud pontos adatokat, mivel a könyveket lefoglalták, de emlékei szerint vannak adóslevelek is, és a herceg kész Rómába vinni az ügyet, ha itt nem veszik figyelembe a követeléseit. Egyebek mellett megemlítette még, hogy az elhunyt püspök „a Magyar Királyság szokásaira ügyelve a végrendelet után azonnal írt egy kiegészítést, amelyben egy bizonyos összeget a királyra hagyott [...], de Caprili nem tudja, hogy ez mennyit tesz ki a királyi fenség nyolcezer dukát tartozásából, és hogy azt tanácsolták a hercegnek, hogy ezt az írást ne adja ki a kezéből, hanem tartsa magánál a velencei követ, Philippo Moro jöveteléig”.⁴² A február 4-én kelt levelében⁴³ Caprili még mindig panaszkodik, hogy várnia kell, valamint megjegyzi, hogy tudomására jutott, mások is megrövidítették Hippolit vagyonát, köztük Alfonso Cistarelli is.

Február 15-én sor került a második királyi meghallgatásra. Ez azzal zárult, hogy Alfonz kérését II. Lajos elutasította, azaz nem adott számára olyan leiratot, amelynek segítségével a herceg jogi úton visszaszerezhetne volna a néhai püspök kintlévőségeit. Az eseményen Szalkai László váci püspök közvetítette a királyi tanács álláspontját és a király végleges választát. Az elutasítás indokai között szerepelt többek között, hogy főpapként

⁴¹ „Qui è una consuetudine che nessun prete può testare se non lassa qualche cosa al suo superiore et già il patron spento da non so cui levò ogni cosa a un prete dopo morte perché nulla gli havea lassato et un prelato morto poco (fa?) è lasso X mila ducati al suo signore. Vo presentando che fa qualche fondamento contro noi sopra questo li prevederò de parole V. E. che fatti che steti prudentissimo perhò non vi maravigliarete de quanto scrivo haver detto se ben non me nhavevi pasato, [...] e facendo quanto scrivo non si perderà la speranza de recuperar il debito de 8 mila ducati extratto quello del codicillo qual si perderia (perderebbe) de fatto non si mostrando tal legato.” (1521. 02. 02.; Vest. 1916).

⁴² „monsignore mio Reverendissimo memore delle consuetudine del regno havea fatto dopo il testamento subito un legato alla Maestà regia et lassatoli certi summa de ducati ma non sapevo la quantità de quelli 8 mila de sua Maestà li era debitore [...] et V.E. era sta[ta] consigliata a non mandar tal legato ma tenirlo cossi sino a tanto che lo messer Philippo Moro orator (...) venea a Venetia” (r).

⁴³ ASMo, ASE, Amb., b.4/28,9; Vest. 1918.

Hippolit nem kellő mértékben tett eleget a bandériumállítási kötelezettségének, és hogy a püspökség jövedelmének nagy részét magára költötte.⁴⁴ Noha az említett kifogások egy része közel járhatott az igazsághoz, a valódi ok alighanem abban rejlett, hogy maga a király személyesen, de a Királyság és több magyar főúr – köztük a királyi tanács tagjai – is adósai voltak a néhai püspöknek (és nem állt szándékukban megfizetni a tartozásukat). Caprili február 16-án tudósította a herceget a meghallgatásról; a beszámoló két változatban maradt ránk. Az első verziónak⁴⁵ még ugyanazon a napon elkészítette egy – tartalmában megközelítően azonos – második változatát,⁴⁶ amelynek első lapján (a szöveg fölé írva) megjelölte, hogy az első verziót ... Bartholomeóval küldte el, a másodikat pedig Velencén keresztül, ha esetleg az első nem érne célba.⁴⁷ Mindkét változat említi a Királyság 40 ezer dukátos tartozását Hippolit felé; szó esik bennük az adósok által saját kezűleg írt adóslevelekről (*chirographa*), valamint arról, hogy a néhai püspök írt egy *codicillust* is, és az abban szereplő (a beszámolóban nem számszerűen megnevezett) összeget a király 8 ezer dukát tartozásából kell levonni. A beszámoló után Caprili leírta a benyomásait és a saját véleményét a meghallgatásról és annak eredményéről. A levelekhez csatolt egy-egy (sifírozva írt) utóiratot is⁴⁸ a következő tartalommal: „Ha méltóságod szándékában áll, hogy újra kérje a negyvenezret a Királyságtól és a nyolcezeret a királytól, és a többit, amiről írás van, annak érdekében, hogy érvényes legyen a végrendelet(e), írni kell a testamentum dátumával megegyező napra keltezve egy *codicillust*, amelyben az szerepel, hogy az úr a királyra vagy az iránta való tisztelete és a Királyság szokása miatt ezer vagy kétezer (dukátot), mert ezek [itt] azt mondják, hogy minden a királyra száll, ha nem részesül az örökségből. Segítségként írom Excellenciádnak, amikor azt mondtam, hogy mennyit. Az írásokat magammal viszem vagy biztos úton küldöm.”

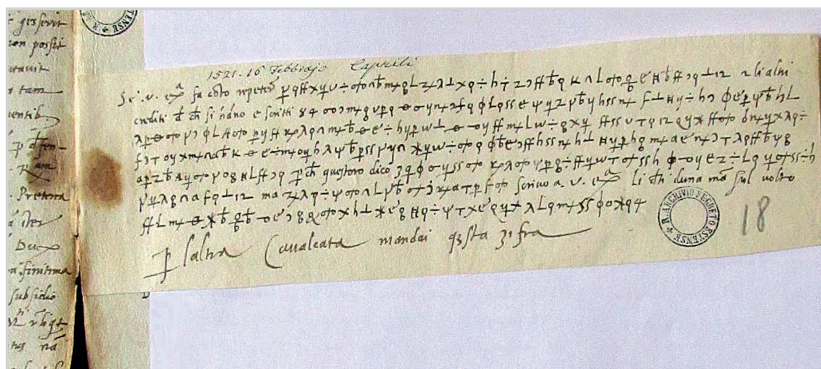
⁴⁴ „Dominus Reverendissimus per tot annos tenuerit episcopatum agriensem qui in proventibus omnes alias ecclesias hungarie antecedit, et ex illo proventus in suos usus converterit neque armigerorum summam per defensione regni tenuerit quam paratam debebat de iure habere” (Vest. 1919, 1v).

⁴⁵ ASMo, ASE, Amb., b.4/28,10; Vest. 1919.

⁴⁶ ASMo, ASE, Amb., b.4/28, 11; Vest. 1920. A meghallgatásról szóló beszámoló MTA-átírat (Vest. 42 = MTA, Ms 4999/2,23) feltehetően a két változat összevetése eredményeként jött létre.

⁴⁷ „16 febraio duna lettera mandai per Bartholomeo da C (...) a V. Ex. qual mando per via de Venetia in evento che quella capitasse (...)” (1r).

⁴⁸ Az MTA-átíratban a rejtjelezett részek nem szerepelnek.

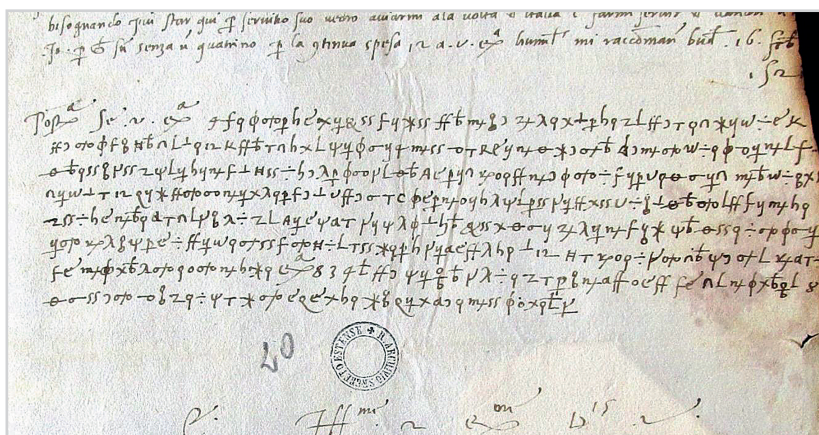
2. kép. Giuliano Caprili második királyi audienciáról szóló tudósításának (Buda, 1521. 02. 16.) második lapjára ragasztott, rejtjelezett formában írt *post scriptum*a (ASMo, ASE, Amb., b.4/28,10; Vest. 1919).

Az első változat esetében az utóiratot Caprili gyaníthatóan már a levél elküldését követően egy külön lapra írta, amelyet a későbbiekben a beszámoló 2. lapjának rektójára ragasztottak (kihajtható megoldással, így az alatta lévő szövegrész is olvasható maradt), és erre utal a lap alján olvasható bejegyzése, hogy a (rejtjeles) szöveget egy másik futárral küldte el⁴⁹ (2. kép).

A második verzióban (3. kép) a *post scriptum* a dokumentum végére bejegyezve szerepel.

A két utólagosan létrejött szöveg tartalma szinte teljesen megegyezik, közöttük ugyanakkor több nyelvi és formai eltérés is megfigyelhető, amelyek – meglátásom szerint – azt bizonyítják, hogy a második verzióhoz tartozó utóirat (ahogy feltehetően a beszámoló második változata is) a szöveg újbóli megfogalmazásával (újraalkotásával) keletkezett, és nem másolás eredményeként. A szövegeket összehasonlítva megfigyelhető néhány szórendi eltérés (például az első sorban: „al regno li soi quaranta milia” *versus* „li soi quaranta milia al regno”). A második változat elején a szövegből kimaradt a „crediti” (’hitelek’) szó, a végrendelet érvényességéhez kapcsolódó részből az egyes szám harmadik személyre utaló „suo” birtokos jelző stb. A rejtjelezve közölt részek aránya a második változatban szinte százszázalékos; az első verzióban több az alfabetikus írásmódban olvasható rész. Szintén több eltérés mutatható ki az alfabetikus szöveg átalakítása során alkalmazott rejtjeleket illetően, ugyanis Caprili a korabeli homofónikus siffrózási gyakor-

⁴⁹ „per laltra cavalcata mandai questa zifra” (Vest. 1919).

3. kép. A második királyi meghallgatásról szóló tudósítás később készült változatában (Buda, 1521. 02. 16.) a második lap rektóján szereplő, rejtjelezett formában írt *post scriptum* (ASMo, ASE, Amb., b.4/28,11; Vest. 1920).

A kép felső részén a levél két utolsó sora olvasható.

latnak köszönhetően – amelynek lényege, hogy ugyanaz a betű több kód-szimbólummal is helyettesíthető – ezek esetében is változtatott a szövegben.⁵⁰

A hagyatéek szempontjából a szöveg több információt tartalmaz: az egyik, hogy Hippolit végrendeletéhez korábban egyáltalán nem készülhetett kiegészítés (*codicillus*), hiszen Caprili az utóiratban ennek elkészítésére buzdít. Ennek tükrében értelmet nyer a a fentebb is idézett, február 2-án írt le-

⁵⁰ A rejtjelezett részek feloldása eredményeként olvasható szövegváltozatokban az eredeti verzióban sifírozott részeket nagybetűvel írtam át. Ennek megfelelően az utóirat első változatának szövege:

„se v. ex.a fa conto repeter AL REGNO LI SOI QUARANTA MILIA et LI OTTO MILIA A RE et li altri crediti de che si hanno e scritti BISOGNA CHE SI FACIA EODEM DIE TESTAMENTI CON DITI UN CODICILLO NEL QUAL SI CONTENGA CHEL SIGNORE LEGA A RE PER LOBSERVANTIA VERS LUI et CONSUEUDINE DEL REGNO ACIO IL TESTAMENTO SUO SIA VALIDO UN MILLE O DUO MILIA perché questoro dicono CHE EO QUOD NON LEGASSET CHE OMNIA ESSENT DEVOLUTA A RE ma QUANDO LI DISSI QUANTO scrivo a V. Ex.a li detti d'una mano sul volto LI SCRITTI HO IO PORTARO O MANDARO PER VIA SECURA per altra cavalcata mandai questa zifra” (Vest. 1919)

A második változat szövege:

„se v. ex.a FA CONTO REPETERE LI SOI QUARANTA MILIA AL REGNO et LI OCTO MILIA A RE et LI ALTRI DE CHE SE HANNO E SCRITTI BISOGNA CHE SI FA CIA EODEM DIE TESTAMENTI UN CODICILLO NEL QUAL SI CONTENGA CHEL SIGNORE LEGA A RE PER LOBSERVANTIA GLI HA CONSUEUDINE DEL REGNO ACIO IL TESTAMENTO SIA UALDO UN MILLE O DUA DEDUCATI PERCHE QUESTOR DICEANO CHE EO QUOD NON LEGASSET OMNIA ERANT DEUOLUTA A RE. MA QUANDO LI DISSI QUANTO SCRIV A VOSTRA ex.a LI DETTI DUNA MANO SUL VOLTO LI SCRITTI CHE IO HO MANDARO O PORTARO PER VIA SECURA” (Vest. 1920).

vélhez (Vest. 1916) csatolt *post scriptum*, amelyben az ügynök arra utal, hogy valamilyen furfangos megoldással próbálkozná a siker előmozdítása érdekében. Ugyanakkor, ha a *codicillus* létezése valóban csak fikciónak tekinthető, más megvilágításba kerül Alfonz herceg szerepe, hiszen a hercegnek tudnia kellett, hogy nem készült ilyen írás a (nála lévő) végrendelet kiegészítésére.

A kintlévőségek közvetlen behajtása

A harmadik szakasz a leghosszabb, ugyanakkor a hagyatéki kérdések megoldását tekintve nem sok eredményt felmutató periódus. Alfonz herceg nem fogadta el a király elutasító válaszát; elégedetlenségét két, valószínűleg még február végén (vagy márciusban) írt levelében is kifejezte, amelyekben egyébként újabb meghallgatási alkalom kérésére utasította megbízottját.⁵¹ Mindkét levélben kitér arra, hogy az ügynök mondja el a királynak: a néhai püspök végrendeleti kedvezményt (*legatum*) hagyott a királyra, és tisztelettel kéri, hogy az erről szóló *codicillus*ban szereplő összeget vonják le a nyolcezer dukát tartozásból. Kijelenti még, hogy a *codicillus* másolatát a levélhez csatolva küldi az ügynöknek.⁵² Ezután, mivel az adott helyzetben csupán a tartozások közvetlen behajtása tűnhetett járható útnak számára, felsorolja Hippolit legnagyobb adóssait és a tartozások összegét. A levelekben az adósságok megtérülésének érdekében több lehetőséget is megemlít a követelések rendezésével kapcsolatban, például, hogy Caprili ajánljon fel ötszáz dukátot a kintlévőségek behajtása fejében Szalkai László váci püspöknek vagy másnak. Azt is felveti, hogy Bakóc Tamás megvehetné a király háromezer-ötszázharminckét dukát és tizenkilenc dénár tartozását, és abból levonhatná a Hippolitnak még 1520. március elején adott kétezer dukát kölcsönét.⁵³ Ez utóbbi opció az április 11-én kelt újabb rendelkezésében⁵⁴ ismét felbukkan, amelyben egyébként Alfonz azt is Caprili tudomására hozza, hogy a birtokában van a király említett tartozásáról szóló, pecséttel

⁵¹ ASMo, ASE, Amb., b.4/29,4; Vest. 1932; ASMo, ASE, Amb., b.4/30,1; Vest. 1933 (mindkettő dátum nélkül).

⁵² „Sua Maestà dalla quale colemo che habiate a ritornar ... habiati a dirli che havendo ... Ill. mo signor nostro Fratello per uno suo codicello fato uno legamento ad Sua Maestà de quanto vederete per la copia de dito codicello che con questa vi remetemo che da parte deli ducati VIII milia che ge demandar Sua Maestà, che humilmente la suplicamo che la sua contanza deducto quanto li è legato per dito codicelo.” Vest. 1932 (1r).

⁵³ Hippolit 1520. február 7-én indult el Egerből, de az országhatárt csak március 7-én lépte át, ugyanis előtte Budára, majd Esztergomba ment; utóbbi helyen Bakóc Tamással találkozott. Giuliano Caprili szintén a kíséretéhez tartozott, és „utazó kancellárként” ő állíthatta ki az egri püspök március 3-án kelt kötelezvényét Bakóc számára (MNL, DF 237929) az adósságok megfizetéséről (E. Kovács 1990. 104–106, 112).

⁵⁴ ASMo, ASE, Amb., b.4/29,1; Vest. 1929.

ellátott, eredeti adóslevél, és ugyanilyen eredeti, pecséttel ellátott levelek vannak nála az elhunyt nádor tartozásairól is, valamint hogy az adósleveleket csak másolatban küldi meg a megbízottjának. Az eredeti iratok elküldését egy másik írásában is visszautasítja,⁵⁵ amelyben azonban megjegyzi, hogy a nádor fiaival megállapodott a kötelezettség részletekben történő teljesítéséről.

Caprilinek, minden igyekezete ellenére, május végéig csupán kisebb összegeket sikerült visszaszereznie. Bakóc tanácsát követve végül mégsem fordult Szalkaihoz az újabb audiencia ügyében, hiszen a bíboros véleménye szerint – ahogy ezt az ügynök a május 24-én kelt levelében közölte is a herceggel – nem jutott volna előbbre sem a királynál, sem az adósoknál.⁵⁶ A későbbi próbálkozásairól sajnos kevés értékelhető hír maradt ránk; a május 24-e után írt leveleiben egyre inkább előtérbe kerülnek a fenyegető török veszélyről szóló hírek. A hagyatékkal kapcsolatos információkat is tartalmazó, utolsó két tudósítása ugyanazon a napon, július 29-én készült. Az egyikben Bonzagni hazugságairól és mesterkedéseiről ír, valamint arról, hogy Szalkai László különböző ürügyekkel húzza az időt, és azt állítja, hogy az uralkodó a török támadás veszélyei miatt nem tud a ferrarai herceg igényeivel foglalkozni.⁵⁷ A másik írásban a korábban Hippolit szolgálatában álló olaszok harácsolásairól szerzett újabb információiról szól, például Ghillino Ghillini és Lactatio Goro gáztetteiről, akik módszeresen fosztogatták a püspöki ruhatárakat Esztergomban, Budán és Egerben, bűntársként egymást segítve.⁵⁸ A forráscsoport időrendben utolsó dokumentuma Alfonz levele, amelyben a herceg közli, hogy a kintlévőségi igények tekintetében elfogadhatónak tartja a háborúra való hivatkozást, és felszólítja Caprilit, hogy térjen vissza Ferrarába.⁵⁹

⁵⁵ ASMo, ASE, Amb., b.4/29,3; Vest. 1931 (pontos dátum nélkül).

⁵⁶ „[il cardinale] pensava chio farei nulla cum la Regia Maestà et cum lialtri”, ASMo, ASE, Amb., b.4/28,14; Vest. 1923 (1v).

⁵⁷ „bene vedete tutto il regno esser quivi per la nova del venir del turcho qual ogni dí si va renfrescando et si attende a queste cose grandi et non faresti cosa bona si che mi pare che expectiate il tempo accio non precipiati le cose del s. vostro”, ASMo, ASE, Amb., b.4/28,15; Vest. 1924 (1r).

⁵⁸ „per la consuetudine che un barbier rada laltro”, ASMo, ASE, Amb., b.4/28,16; Vest. 1925 (1r).

⁵⁹ „perche la scusa de la guerra [...] pare a iusta scusa. Concludemo che sia ben che per nostre facende non state piu là oltre su la spesa a perdere tempo ma che vene torniate”, ASMo, ASE, Amb., b.4/29,2; Vest. 1930 (r).

Összegzés

A Caprili-dokumentumokban szereplő adatok alapján a néhai püspök kintlévőségei közül felállítható egy hozzávetőleges lista az adóslevelekkel igazolt tartozásokról. Eszerint a legnagyobb értéket a Magyar Királyság tartozása, vagyis a Beatrix királyné által Hippolitra hagyott 40.000 dukátnyi örökség jelentette, ami majdnem megegyezett a püspökség két év alatt szerzett bevételével.⁶⁰ II. Lajos király összes tartozása 11.532 dukát és 19 dénár volt; az elhunyt Perényi nádor fiai 2000 dukát adósságot örököltek; Bacchiano Hadriani Benedetto volt kincstárnok 1420 dukáttal maradt Hippolit adósa. A lista végén jóval kisebb összegek szerepelnek: pater Valentinus adóssága 100 dukát, Drágyf Jánosé 50 dukát, végül egy név nélküli kötelezvényt 80 dukát tartozásról állították ki. A legnagyobb összeggel nem számolva (amelynek behajtására Alfonz reálisan nem gondolhatott), az adóslevelek alapján Hippolit kintlévőségeinek összege 15.182 dukát 19 dénár volt (miközben kötelezvénnel igazolt tartozása 2000 dukát értékben állt fenn Bakóc felé). Az elemzett dokumentumok arról számolnak be, hogy a számottevő összegből csak igen elenyésző mértékű részt sikerült visszaszerezni, ugyanakkor a herceg nem zárta le véglegesen az ügyet.

A sikertelenség egyik okát abban vélem felfedezni, hogy Alfonz a kezdetekben nem számolt azzal, hogy a püspöki szék, a püspökségi vagyon és a püspöki örökség összetartozó egységet képeznek. Ennek megfelelően Caprili működése – mivel megbízatása csupán a püspök (személyes) hagyatékának intézésére vonatkozott – önmagában nem hozhatott nagyobb eredményeket. Az események kedvező irányba történő fordulását nem mozdította elő az sem, hogy a herceg (mivel gyaníthatóan nem volt tudomása róla) csak némi késéssel vette tekintetbe az örökléssel összefüggő helyi szokásokat, vagy hogy – érthető okokból – nem adta át az eredeti adósleveleket és csak másolatokkal próbálta céljait elérni. Alfonznak a magyar főurak között nem volt valódi segítője – Bakóc is csak a saját hitelének behajtásában bízva állt mellé –, és az olaszok többsége is csak élösködni próbált a kialakult helyzeten. Ugyanakkor a levelekből az is egyértelmű, hogy Bonzagni már január elején tájékoztatta a herceget a tények állásáról és a várható fejleményekről. Jelentős hátrányt eredményezett az információk közvetítése és az intézkedések megkezdése során kialakult állapot: Alfonz szándékai ellenére ugyanis II. Lajos megkésve (és nem a neki címzett értesítésből) szerzett

⁶⁰ A korabeli egyházmegyék éves átlagjövedelméről szóló követjelentések szerint az egri püspökség bevétele a mohácsi csatavesztés előtt 22.000 aranyforint volt. GYÖNGYÖSSY Márton (2006), *Magyar középkori gazdaság és pénztörténet. Jegyzet és forrásgyűjtemény*. <https://mek.oszk.hu/04900/04949/04949.pdf>.

bizonyítást Hippolit haláláról, ami késleltette a püspökségi vagyon kezelésének átvételét és több hétig tartó interregnum kialakulását eredményezte.

Meglátásom szerint az írásoknak, különösen az azok egy részében felbukkanó „elvarratlan szálaknak” a további tanulmányozása – például, hogy miért csak öt hónap késéssel érkeztek meg a Hippolit elhunytáról szóló ferrarai levelek a címzettekhez, vagy hogy a püspök valóban hagyott-e legátumot, és ha igen, mennyit – további izgalmas részletekkel gazdagíthatja ismereteinket.

JUDIT W. SOMOGYI

*The Episcopal Legacy of Hippolytus of Este
in Light of Giuliano Caprili's Letters from Hungary*

From 1508 onward, Giuliano Caprili, the procurator of Ferrara, made several visits to Hungary. Initially, he represented the House of the Duke of Ferrara in Buda, later serving Bishop Hippolytus I of Eger as his secretary and even receiving a prebend in Eger. After the bishop's death on September 3, 1520, Prince Alfonso I of Ferrara entrusted Caprili with administering the bishop's economic legacy. Letters detailing Caprili's activities in Hungary are preserved in the State Archives of Modena, with most of the remaining documents, written in Italian, dating from after Hippolytus' death, specifically between November 18, 1520, and September 5, 1521.

By examining this correspondence between Prince Alfonso and his agent, we gain insight into the scope and history of Bishop Hippolytus of Eger's economic legacy. Although the letters reflect the perspective and interests of the Ferrara court, they nonetheless provide a relatively accurate picture of the bishop's bequest and its administration.